

# Maktab O'quvchilarining Ijtimoiy Moslashuvining Psixologik Xususiyatlari

Tillayeva Nodira  
Toshkent Amaliy fanlar universiteti  
Psixologiya kafedra o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10466987>

**Annotatsiya:** Ushbu maqolamiz orqali biz yosh o'smirlar psixologik moslashuvining o'ziga xosligi va asosiy maktabda o'qitish shartlari, moslashuvchanlik mezonlari, uni shakllantirish shartlarini ko'rib chiqamiz.

**Kalit so'zlar:** moslashtirish, moslashuvchanlik, yosh o'smir, maktab, moslashuvchanlik mezonlari.

## I KIRISH

Zamonaviy jamiyatda dinamik iqtisodiyot, ta'lim va ijtimoiy-madaniy sohalarida o'zgarishlar yuzaga kelmoqda. Transformatsiya jarayoni yangi talablarni ilgari suradi ijodiy bo'lishi kerak bo'lgan shaxsning shaxsiy rivojlanishi mobil fikrlash, rivojlangan motivatsion-voliylik va hissiy sohalar, tez moslashish qobiliyati o'zgaruvchan muhit sharoitlarini talab qiladi.

Ushbu maqsadga erishishning asosiy shartlaridan biri o'quvchilarning yangi ta'lim sharoitlariga moslashishini ta'minlash ta'lim jarayonining bosqichlari, xususan, bolalarni boshlang'ich ta'limdadir. Pedagogik amaliyot shuni ko'rsatadiki ushbu o'tish jarayoni ta'limning pasayishi bilan tavsiflanadi muvaffaqiyat, xatti-harakatlarning buzilishi, hissiyotlarga moyillik yosh o'smirlarning holsizlik, charchoq, nevrologik reaksiyalarini keltirib chiqaradi.

Ushbu qiyinchiliklarning sabablarini aniqlash va hal qilish yo'llarini topish ushbu muammo tadqiqotning dolzarb yo'nalishi hisoblanadi. Yosh o'smirlarning psixologik rivojlanishi maktab sharoitida ko'plab fanlarni o'rganishga qaratilgan samarali ta'limni tashkil etish bilan bog'liq masalalar zanjiri xisoblanadi. Tadqiqotimiz doirasi moslashuv jarayoni o'zgarish tufayli o'ziga xos adaptiv faoliyat ijtimoiy-psixologik makonga yo'naltirilgan insonning ijtimoiy muhit bilan o'zaro ta'sirini optimallashtirish shaxsiy tajribada mavjud bo'lmagan omillar paydo bo'lishidir. Psixologik va pedagogik adabiyotlarda ko'plab turlar mavjud. Ta'lim sharoitlariga moslashishda biz quidagilarga ishora qilamiz: psixologik, ijtimoiy, ijtimoiy-psixologik, maktab. Ilmiy doiralarda, ijtimoiy-psixologik moslashuv shaxsning ijtimoiy hayotidagi hodisalar majmui sifatida qaraladi. uning rivojlanishini ta'minlaydigan universal insoniy mulk ijtimoiy muvofiq xulq-atvor standartlari, qiymati yo'nalishlar, munosabatlarni yangi ijtimoiy bilan uyg'unlashtirish atrof -muhit, ijtimoiy kompetentsiya elementlarini o'zlashtirish, yangi ijtimoiy rollar va funktsiyalarni tushunish, o'zini tutish qobiliyati yangi talablarga muvofiqdir.

U o'tish davrida alohida ma'no kasb etadi: boshlang'ich ta'limdan o'rta ta'limga. O'tish davrining xususiyatlari, afzalliklari va to'siqlariga ishora qilib, boshlang'ich maktab o'quvchilari rivojlanishining ijtimoiy-psixologik mexanizmlarini va ularning ta'limning yangi bosqichiga muvaffaqiyatli moslashishga yordam beradigan yoshga bog'liq o'smalarini aniqlash maqsadga muvofiqdir.

## 2 Material va metodlar

Boshlang'ich maktab yoshidagi bolalarning aqliy rivojlanish qonuniyatlarini o'rganish ko'plab ilmiy maktablarning ilmiy tadqiqotlari va o'tmishda ham, hozirda

ham psixolog va o'qituvchilar ta'limotining predmetidir (L. Bojovich, L. Vigotskiy, V. Davydov, A. Zaporozets, Ya. Kolomenskiy, S. Maksimenko, E. Penko, N. Proskura, O. Savchenko va boshqalar). Ular bu bosqichning inson hayotidagi ahamiyatini, xususan, uning ijtimoiy xulq-atvorini, atrof -muhitga, o'ziga bo'lgan shaxsiy munosabatini, jamiyat bilan identifikatsiyasini shakllantirishda muhimligini ta'kidladilar. Kichik maktab o'quvchilarining shaxsiy shakllanishi davrida moslashuv nafaqat yangi sharoitlarga, balki ta'limning yangi va murakkab shakliga, ijtimoiy o'zaro ta'sirda ham amalga oshiriladi.

Aynan boshlang'ich maktab yoshida ijtimoiy xulq-atvor jadal shakllanadi, o'zini o'zi qadrlash shakllanadi, unga boshqalar bilan munosabatlar, tanqidiylik, talabchanlik, muvaffaqiyat va yo'qotishlarga munosabat bog'liq. Shu sababli, ushbu yosh davrida (ijtimoiy-psixologik moslashuv sharoitida) o'qituvchilar va otionalar muhim vazifadir: moslashish uchun shaxsni rivojlantirishning ijobiy tajribasini to'plashga, uning ijtimoiy muhit bilan o'zaro ta'siriga hissa qo'shish, bu esa bolaga yordam beradi. jamiyatda o'z o'rnini topadi. Bu, ayniqsa, inson hayotida tub o'zgarishlar davri boshlanganda muhim ahamiyat kasb etadi.

Bunday o'zgarishlar boshlang'ich sinf o'quvchisining o'rta maktabga o'tishi, bu erda boshlang'ich sinf o'qituvchisining fan o'qituvchilariga o'tishi, bir o'qituvchining fan o'qituvchilari talablariga qo'yiladigan talablari, predmet-sub'ekt va ko'p sub'ekt o'zaro munosabatlarining yangi shartlarining paydo bo'lishi. Tadqiqot muammosi kontekstida boshlang'ich maktab yoshidagi bolalar rivojlanishining asosiy psixologik xususiyatlarini, ularning moslashuv xususiyatlarini aniqlash muhim ahamiyatga ega bo'lib, ular maktabda bolaning qulay yashashi uchun sharoit yaratishning asosiy omilidir. Rivojlanish va ta'lim psixologiyasida boshlang'ich maktab yoshi bola hayotidagi alohida davr sifatida belgilanadi Vigotskiy "har qanday yoshdagi dinamikani o'rganib, biz javob berishimiz kerak bo'lgan birinchi savol - bu rivojlanishning ijtimoiy holatining ta'rifi", deb yozgan. Rivojlanishning ijtimoiy holatiga ko'ra, olim bola va atrof -muhit o'rtasidagi ma'lum yoshga xos bo'lgan munosabatni tushunadi. Boshlang'ich maktab yoshida ijtimoiy o'zaro munosabatlar o'qituvchilar, sindfoshlar va boshqa kattalar va bolalar bilan maktabdan tashqari muloqot jarayonida doimiy muloqotda amalga oshiriladi. Bu maktab yoshida bolaning tengdoshlari bilan shaxsiy muloqotining ahamiyati oshadi, ta'lim faoliyati o'zlashtiriladi, aqliy funktsiyalarning o'zboshimchaliklari shakllanadi, aks ettirish, o'zini tuta bilish paydo bo'ladi va harakatlar ichki rejalariga javob bera boshlaydi.

Ko'rsatilgan yutuqlar ehtiyoj-motivatsion sohadagi o'zgarishlar, aqliy jarayonlarning rivojlanishi bilan bog'liq (ayniqsa intellektual-kognitiv sohada), ta'lim faoliyati, rivojlanishning ijtimoiy holatining o'ziga xos xususiyatlari, turmush sharoitining o'zgarishi, maqom. oilada va yaqin atrofda. Faoliyat yanada mazmunli va xilma-xil bo'lib, shakli, tuzilishi, talablari bo'yicha murakkablashadi. Bolada ijtimoiy aloqalar rivojlanadi, munosabatlar o'zgaradi, o'quvchining yangi ijtimoiy roli o'zlashtiriladi. Bu o'zgarishlarning natijasi, siz oqsoqol bo'lishni xohlaganingizda, lekin har doim ham kerakli yordamga ega bo'lmayotganingizda, o'sib borayotgan jarayonning tajribasi.

## 2.1. ADABIYOTLAR TAXLILI

V. Polychukning so'zlariga ko'ra, psixologik qulaylik juda muhim, :

- bolaga noqulay faoliyatdan voz kechishga imkon berish;

- majburlash amaliyotidan voz kechish;

- bo'sh vaqtni o'tkazish huquqini berish;

- boshlangan ishni oxirigacha etkazish va faoliyatingizning yakuniy natijasini ko'rish imkoniyatini berish;

- uyda xotirjamlikni ta'minlash, avtoritar harakatlardan voz kechish;

- mustaqil ravishda ijodkorlik, tashabbus ko'rsatish istagini rag'batlantirish.

Psixologik qulaylik sharoitida o'sayotgan bola o'z kuchlari bilan o'zini qanday tashkil qilishni biladi, atrofidagi dunyoni optimistik tarzda qabul qiladi, qiyin vaziyatdan chiqa oladi, qiyinchiliklarni engish uchun o'zini safarbar qiladi, o'zini o'zi his qilish qobiliyati rivojlangan. ahamiyati va qiymati. Aynan shu yoshda bolalarning o'z-o'zini anglashidagi o'zgarishlar ayniqsa sezilarli bo'lib, chuqur mulohaza yuritish, ichki rejaga muvofiq harakatlar, xatti-harakatlarning o'zini o'zi boshqarishi, o'zini o'zi qadrlashning yuqori darajada adekvatligi va tanqidiylikning oshishi bilan namoyon bo'ladi.

Olimlarning tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, ijobiy "men-imidji " umuman olganda chidamlilik (individdning o'zi va uning xususiyatlari haqidagi g'oyalarning doimiyliigi yoki o'zgaruvchanligi), o'ziga ishonch (o'z oldiga qo'ygan maqsadlarga erishish imkoniyati hissi), o'z-o'zini o'z ichiga oladi. -hurmat (o'zini shaxs sifatida anglash). Psixologik va pedagogik adabiyotlarning nazariy tahlili o'tish davrida boshlang'ich maktab yoshidagi bolalarning quyidagi asosiy psixologik neoplazmalarini aniqlashga imkon berdi: ixtiyoriy xulq -atvorning shakllanishi, turli vaziyatlarda o'zini tuta bilish qobiliyati; ijtimoiy talablarga, kattalarning ko'rsatmalari va o'z maqsadlariga bevosita o'z xulq -atvor reaksiyalarini bo'ysundirish qobiliyati, buning natijasida bolaning xatti -harakatida katta uyushma, kontsentratsiya, intizom kuzatiladi; ijtimoiy me'yorlar va talablarga ongli yo'nalishni shakllantirish, ichki ideallar va hokimiyatlarning paydo bo'lishi; ijtimoiy ahamiyatga ega faoliyatni amalga oshirish istagi, tashqi va ichki hayotni farqlash, jamoada o'zini anglash; o'z-o'zini hurmat qilish, aks ettirish, da'volar darajasini shakllantirish.

Boshlang'ich maktab o'quvchilarining ijtimoiy-psixologik moslashuvi muammosi bo'yicha adabiyotlarni tahlil qilish moslashuvning yoshga bog'liq psixologik xususiyatlarga bog'liqligini ko'rsatadi. Ko'pgina mualliflar moslashishning ikkita asosiy mezonini ajratib ko'rsatishadi:

- ta'lim faoliyatida (muvaffaqiyat, intizom, fuqarolik faolligi) va muloqotda (haqiqiy sotsiometrik holat) erishilganlik darajasi ko'rsatkichlari bilan tavsiflangan ob'ektiv;

- sub'ektning jamoadagi faoliyat va muloqotda erishilgan natijalardan qoniqish darajasini aks ettiruvchi sub'ekt.

Psixologlar moslashuv natijasiga alohida e'tibor berishadi - bu bolaning muvaffaqiyatli hayotini ta'minlaydigan shaxsiy xususiyatlar, qobiliyat va ko'nikmalar tizimi sifatida alaptatsiya. Ya.Kolomenskiy va E.Pankoning so'zlariga ko'ra, o'quvchilarning moslashuvchanligi quyidagi mezonlar bilan belgilanadi: bilim, ko'nikma, asosiy fanlardan ko'nikmalarni o'zlashtirish muvaffaqiyati, o'qishga munosabat. V. Andropova, M. Koltsova, G. Xripko o'z salomatlik holatini bolalarning moslashish kursining asosiy mezonlaridan biri deb hisoblaydi. Mualliflar fiziologik moslashish jarayoni bir necha bosqichlardan o'tishini isbotlaydilar, ularning har biri o'ziga xos xususiyatlarga ega va tananing funksional tizimlarining kuchlanishining boshqa o'lchovi bilan tavsiflanadi.

Shuni aytishimiz mumkinki, bolalarni maktab sharoitiga moslashtirish jarayoni shaxsiyatning rivojlanishi va shakllanishiga ta'sir qiladi. Bu jarayonning borishi, asosan, moslashish jarayonida o'zgaradigan bolaning shaxsiy fazilatlariga bog'liq.

**Ijtimoiy moslashuv** - (lot. adapto I adaptatsiyadan) shaxs va ijtimoiy muhit o'rtasidagi o'zaro ta'sir jarayoni, uning davomida uning ishtirokchilarining talablari va kutishlari muvofiqashtiriladi; shaxsni ijtimoiylashtirishning ijtimoiy-psixologik mexanizmlaridan biri. Jarayoninij ijtimoiy muhitga faol ta'sir etishi ko'rinishi va muhitdagi maqsad va qadryatlarni kelishuvchanlik bilan passiv qabul qilish ko'rinishi bo'ladi. Ijtimoiy moslashuv shaxs ijtimoiy moslashuvining asosiy ijtimoiy-psixologik omillardan biridir. Ijtimoiy moslashuvning samaradorligi ko'p jihatdan individ o'zini va o'zining ijtimoiy aloqalarini qanchalik o'xshash (adekvat) anglashiga bog'liq. O'zi to'g'risidagi ijtimoiy tasavvurning noto'g'riligi yoki yetarlicha emasligi ijtimoiy moslashuvning buzilishiga olib keladi, bu holat voqelikning eng ayanchli ko'rinishi autism (individdning atrofdaigilar bilan muloqot qilishdan qochib o'zining ichki kechinmalari dunyosiga g'arq bo'lishi)dir. Ijtimoiy moslashuv muammosi jahon psixologiyasida psixoanaliz, autism, deprevatsiya kabi ilmiy yo'nalishlarda tadqiq etib kelinadi. Bunda asosiy e'tibor moslashuvning buzilishiga (ruhiy sohadagi buzulishlar, begonlashish, apatiya, alkoholizm, giyohvandlik va b.) va uni tuzatish (korreksiyalash)ning psixoterapevtik uslublariga autotrening, sotsiotrening vositalari yo'naltiriladi. Muhitga shaxsning kirishib ketishi uning xulqi, faoliyati, muomalasi orqali sodir bo'lsa moslashishning mukammalligi vujudga keladi. Shaxsning kata yoki kichik guruhlar muhitga moslashishi ichki samaradorligini oshiradi, ta'lim tarbiya jarayonini yaxshilashga yordam beradi

Ijtimoiy moslashuv – individning ijtimoiy muhitga doimiy faol moslashish jarayoni va bu jarayoning natijasi. Ijtimoiy moslashuv uzluksizxususiyatga ega ekanligiga qaramasdan, uni odatda, individning o'z faoliyatini va o'zini o'rab turgan ijtimoiy davrasini tubdan o'zgartirish davrlari bilan bog'laydilar.

Uzoq vaqt davomida insonning moslashuvi muammosi ilmiy bilimlarning ko'plab sohalarida asosiy masalalardan biri bo'lib kelgan. Moslashuv nafaqat tez o'zgaruvchan dunyoda, balki kelajakda ham inson hayotiyligini saqlab qolishning eng haqiqiy usullaridan biridir.

Adaptatsiyani muhim muammolar qatoriga kiritish hayotning real talablari bilan ham, ilmiy bilimlarni rivojlantirish mantig'i bilan ham belgilanadi. Zamonaviy ijtimoiy fan jamiyat uchun dolzarb muammolarni hal qilishda faol va keng miqyosda ishtirok etib, inson xatti-

harakatlaridagi o'zgarishlarni anglash zarurati bilan duch kelmoqda. Moslashuv mexanizmlarini ochib berish odamlarning jamiyat, tabiat va o'zi bilan munosabatlarining yangi shakllarini anglash, xulq-atvor dinamikasini bashorat qilish uchun kalit beradi.

Bugungi kunda moslashishning mohiyatini anglash, uning o'ziga xosligini inson hayotining boshqa usullari qatorida ko'rish juda qiyin. Qiyinchiliklar, avvalambor, moslashish jarayonlarini tavsiflash va tushuntirish bo'yicha umumiy ko'rsatmalar yo'qligi sababli paydo bo'ladi.

Atrof muhit xususiyatlariga nisbatan ustun yo'nalish ijtimoiy, kasbiy, iqlim, maktab, universitet va boshqalarning paydo bo'lishiga olib keldi. moslashish. Insonni tashkil etish darajasiga yo'naltirish - ijtimoiy-psixologik, aqliy, psixofiziologik, fiziologik moslashishga. Bir qator kontseptual qoidalarini ko'rib chiqish, shuningdek turli xil atrof-muhit sharoitida inson hayoti imkoniyatlarini o'rganish bo'yicha uzoq yillik tajriba bizni ishontirishga olib keladi, moslashish jarayonlarini tushuntirish uchun etarlicha ishonchli ma'lumotnoma insonning shaxsiyatida mavjud. Xususiyatlari va fazilatlarining barcha murakkab tashkil etilishida, atrof-dagi haqiqat bilan o'zaro ta'sirining xilma-xilligida, jamiyat rivojlanishining o'ziga xos tarixiy davri bilan o'zaro bog'liqligida o'zgaruvchan ijtimoiy, madaniy, predmet-texnologik va tabiiy sharoitlarda moslashishning asosiy ichki regulatori mavjud.

Adabiyotda moslashish so'zning keng va tor ma'nosida ko'rib chiqiladi.

Keng, falsafiy jihatdan, moslashuv shaxs va ularning tuzilmalari, funktsiyalari va xulq-atvori muvofiqlashtirilgan muhit o'rtasidagi har qanday o'zaro ta'sirlar" deb tushuniladi. Ushbu aspektda bajarilgan ishlarda moslashuv shaxs va makrososiyatni bog'lash usuli, insonning ijtimoiy pozitsiyasining o'zgarishi, yangi ijtimoiy rolni egallashi, ya'ni. moslashish sotsializatsiya bilan bog'liq.

Tor, ijtimoiy-psixologik ma'noda moslashish odamning kichik guruh bilan, ko'pincha sanoat yoki talaba bilan munosabati sifatida qaraladi. Ya'ni, moslashish jarayoni deganda odamning kichik guruhga kirishi, u tomonidan belgilangan normalarni, munosabatlarni o'zlashtirishi, a'zolari o'rtasidagi munosabatlar tarkibida ma'lum bir joy egallashi tushuniladi.

Adaptatsiyani o'rganishning o'ziga xos xususiyatlari shundan iboratki, birinchi navbatda, shaxs va jamiyat o'rtasidagi munosabatlarga shaxs a'zo bo'lgan kichik guruhlar vositachiligi sifatida qaraladi, ikkinchidan, kichik guruh o'zi adaptatsiya shovqinida ishtirok etuvchi tomonlardan biriga aylanib, yangi ijtimoiy muhitni shakllantiradi - inson mos keladigan yaqin atrof-muhit sohasi.

Adaptatsiyani o'rganayotganda eng dolzarb masalalardan biri bu moslashish va sotsializatsiya o'rtasidagi bog'liqlik masalasidir. Ijtimoiylashuv va ijtimoiy moslashish jarayonlari bir-biri bilan chambarchas bog'liq, chunki ular shaxs va jamiyat o'rtasidagi o'zaro ta'sirning yagona jarayonini aks ettiradi. Ko'pincha sotsializatsiya faqat umumiy rivojlanish bilan, moslashish esa - aloqa va faoliyatning yangi sharoitida allaqachon shakllangan shaxsning adaptiv jarayonlari bilan bog'liq. Ijtimoiylashuv hodisasi shaxsning muloqot va faoliyatda amalga oshirilgan ijtimoiy tajribani faol takrorlash jarayoni va natijasi sifatida tavsiflanadi.

Ijtimoiy – psixologik moslashuvning o'xshash tushunchasi

psixoanalitik va genetik yondashuvlar vakillari orasida kuzatilishi mumkin. Ularning kontseptsiyalaridagi asosiy narsa, ular atrof-muhitga moslashishni tananing o'ziga xos xususiyati deb bilishadi.

Moslashuv jarayonida vaziyatning etarli sxemasini shakllantirish

asta-sekin sodir bo'ladi. J. Piagetning nazariyasiga moslashuvning sub'ektiv omili aqlni va uning asosiy mexanizmlarini –turar-joy jarayonlarini (atrof-muhit qoidalarini assimilyatsiya qilish, unga "o'xshashlik") va assimilyatsiya

(o'zini"o'ziga o'xshatish", atrof-muhitni o'zgartirish) deb hisoblaydi. Shundan kelib chiqqan holda, razvedka assimilyatsiya va turar-joy o'rtasidagi muvozanatni o'rnatishga, haqiqat va uning ongida yaratilgan aks ettirish o'rtasidagi nomuvofiqliklar yoki farqlarni bartaraf etishga intiladi.

J. Piagetning fikriga ko'ra, shaxsni rivojlantirish uchun zarur shart-sharoit-bu faoliyat, haqiqat va uning idrokidagi nomuvofiqliklarni bartaraf etishdagi faoliyat, chunki u assimilyatsiya va turar-joy o'rtasidagi muvozanatni o'rnatish uchun aqlning istagi sifatida tasvirlangan sxema tayyor shaklda mavjud emas, u bevosita inson va muhitning faol o'zaro ta'siri jarayonida ishlab chiqariladi. Boshqacha aytganda, bu ob'ektning ob'ekt bilan faol o'zaro ta'siri natijasidir.

Asosiy diqqat psikanalitik yondashuv vakillari shaxsiyatning himoya mexanizmlarini rivojlantirishga qaratilgan. Z. Freyd, o'z asarlarida "moslashuv" kabi bir hodisani ishlatmasa-da, aslida bu jarayonni

ID, Ego va Superegoning shaxsiy tuzilmalari o'zaro ta'sirining o'ziga xos xususiyati bilan tavsiflaydi.

ID o'z tarkibida instinktlarni o'z ichiga oladi, *Super-Ego* taqdim etadi

ichki axloqiy tizim bo'lib, *Ego*, o'z navbatida, shaxsning asosan oqilona bilim jarayonlarini o'z ichiga oladi. ID bu zavq tamoyiliga asoslanadi. *Ego* haqiqat printsipli bo'lib, IDga qarshi, *Super-egoga* qarshi va tashqi haqiqatga qarshi doimiy ravishda "urush olib boradi".

Inson taraqqiyoti jarayonida unga qo'yilgan hayvonlarning instinktlarini bostirish uchun ko'proq va ko'proq ehtiyoj bor. Freydning nazariyasiga ko'ra, bostirilgan ehtirolar butunlay yo'qolmaydi, balki turli

tadbirlarga aylanadi. Misol uchun, agressivlik kuch-qudrat istagi, bilim – ko'zga tashlanadigan ehtirolar tufayli yuzaga keladi va boshqa har qanday faoliyat jinsiy tuyg'ularning noroziligidan kelib chiqadi. Freydning nazariyasiga ko'ra, nevroz inson va jamiyat o'rtasida instinkt va aql o'rtasidagi ziddiyatdan kelib chiqadi. Ba'zi kishilarning bu intilishlari shunchalik kuchli bo'lishi mumkinki, kelajakda ularning xatti-harakatlarini aniqlashga yordam beradi.

## NATIJALAR VA ULARNING TAHLILI

Turli xil himoya mexanizmlari yordamida amalga oshiriladigan moslashuv jarayoni ushbu shaxsiy tuzilmalar orasidagi muvozanatni o'rnatishga imkon beradi va shu bilan nevrozning paydo bo'lishidan saqlaydi.

Moslashuv jarayonida nafaqat shaxsiyat, balki atrof-muhit ham faol o'zgarib turadi, natijada ular o'rtasida psixologikmuvozanat o'rnatiladi.

Inson asosan uning yashash muhitini yaratadi. Jamiyatning tuzilishi vajamiyatdagi insonning o'zni uning moslashuvida hal qiluvchi ahamiyatga ega, shuningdek, uning "men"ning rivojlanishida bir darajada ishtirok etadi.

J. Piaget moslashish hodisasini aqlning haqiqiy dunyo va hislar dunyosi o'rtasida assimilyatsiya va turar-joy mexanizmlari o'rtasidagi o'zaro munosabatlar orqali paydo bo'ladigan farqni bartaraf etishga urinishi deb

hisoblaydi va analitiklar moslashish jarayonini shaxsiy substratlarini doimiy o'zaro ta'siri deb hisoblaydi, bu esa Ego ning ichki tizim va tizimlararo stresslarni muvozanatlashtirishga urinishida ifodalanadi. Biroq, har ikkala holatda ham asosiy narsa ichki va quyi tizimlarning ishi bo'lib, u shaxs va atrof-muhit o'rtasidagi muvozanatni o'rnatishga intiladi.

Ijtimoiy-psixologik moslashuvni tushunish mavjud yondashuv vakillari

Boshqa bir guruh ijtimoiy tushunchani ajratishi mumkin – psixologik

moslashtirish bilan ballar ko'rish mavjud yondashuv vakillari, garchi bu yo'nalish insonparvarlikka tegishli bo'lsa-da. Biroq, insonparvarlik yo'nalishining vakillaridan farqli o'laroq, ekzistensialistlar tomonidan moslashish jarayon sifatida ham, natijada ham ko'rib chiqiladi.

V. Franklning nazariyasi insonning hayot mazmuniga erishish istagiga asoslanadi.

V. Frankl hayotning ma'nosini tushunish uchun insonning istagi tug'ma deb hisobladi va bu jarayonni rag'batlantiruvchi sabab -

shaxsiy rivojlanishning etakchi kuchi. V. Franklning ma'nosi fenomeni universal birlik deb hisoblangan va har bir inson uchun noyobdir.

Hayotning ma'nosi A. Maslouning o'z-o'zini anglash tushunchasiga yaqin insonning o'z imkoniyatlarini ro'yobga chiqarish istagi.

Hayotdagi ma'noning asosiy xususiyati-bu ma'no olish va amalga oshirish har doim tashqi dunyo bilan, insonning ijodiy faoliyati va uning samarali yutuqlari bilan bog'liq degan fikrdir. Shu bilan birga V. Frankl, uning hayoti davomida har bir inson hayotning ma'nosini yo'qotish bosqichidan o'tib, uning mavjudligining noaniqligini his qilib, "mavjud bo'lgan vakuum" deb atagan.

Bu holatda ijtimoiy-psixologik moslashuvning mohiyati

shaxsiyat uchun eng muhim bo'lgan va shaxsning muammoli vaziyatlarni va umidsizliklarni bartaraf eta oladigan konstruktiv hayot mazmuni va qadriyatlarini topish va topishdir. V. Frankl jarayon nuqtai nazaridan moslashuvni hisobga oladi –bu shaxsning hayot mazmunini izlash va natija nuqtai nazaridan-bu shaxsni konstruktiv hayot mazmuni va qadriyatlarini topishdir, bu esa kelajakda shaxsnibarcha hayot yo'lida insonga hamroh bo'lishi mumkin bo'lgan muammoli vaziyatlarni va umidsizlikni yengishga yordam beradi.

Ijtimoiylashuv tushunchasi ko'proq ijtimoiy tajriba, jamiyat, sotsializatsiya institutlari va agentlari ta'sirida shaxsning rivojlanishi va shakllanishi bilan bog'liq. Ijtimoiylashuv jarayonida shaxs va atrof-muhit o'rtasidagi o'zaro ta'sir mexanizmlari shakllanadi.

Shunday qilib, sotsializatsiya jarayonida inson jamiyat tomonidan yaratilgan urf-odatlarini, me'yorlarni, rollarni qabul qiladigan, qabul qiladigan, o'zlashtiradigan ob'ekt sifatida harakat qiladi. Ijtimoiylashuv, o'z navbatida, shaxsning jamiyatdagi normal ishlashini ta'minlaydi.

I.A.Georgievaning fikriga ko'ra, ijtimoiy moslashuv mexanizmlarini ishlab chiqish, uning mohiyati insonning faol faoliyatiga asoslangan bo'lib, uning asosiy nuqtasi muhim ijtimoiy haqiqatni o'zgartirish zarurati hisoblanadi. Shu sababli, shaxsning ijtimoiy moslashuvi mexanizmlarini shakllantirish jarayonining o'zi shaxslarning barcha turdagi transformatsiyalaridan ajralmas va uchta asosiy bosqichda bo'lib o'tadi: uning ijtimoiy mohiyatini tavsiflovchi faoliyat, aloqa, o'z-o'zini anglash. ...

Ijtimoiy faoliyat insonga moslashishni tashkil etishda etakchi va o'ziga xos mexanizmdir. Uning bunday tarkibiy qismlari aloqa, o'yin, o'rganish, ishlash, to'liq ishtirok etishni amalga oshirish, shaxsning ijtimoiy muhitga faol

moslashuvi kabi muhimdir. Insonning ijtimoiy faoliyatida moslashish mexanizmining o'zi muntazam bosqichlarga ega:

Shaxsning ehtiyoji

Ehtiyojlar,

Qaror qabul qilish uchun motivlar

Amalga oshirish va xulosa qilish,

Falsafiy ensiklopedik lug'atda ijtimoiy moslashuv "shaxs yoki ijtimoiy guruhning ijtimoiy muhit bilan o'zaro ta'sirining turi bo'lib, uning davomida uning ishtirokchilarining talablari va kutishlari muvofiqlashtiriladi". Ijtimoiy moslashuvning eng muhim tarkibiy qismi bu sub'ektning o'zini baholashi, da'volari va taxminlarini uning imkoniyatlari va ijtimoiy muhit haqiqati bilan muvofiqlashtirishdir. Moslashuv faoliyatning maqsadlari, ijtimoiy normalar, ularga erishish yo'llari va ushbu me'yorlardan ijtimoiy muhitdan chetga chiqish uchun sanksiyalar bilan belgilanadi. Shaxs yoki guruh tomonidan moslashish ushbu maqsadlar, me'yorlar va sanksiyalarni idrok etish va baholashga bog'liq. Moslashish tushunchasi shaxs va atrof-muhit o'rtasidagi muvozanatning normativ holatlarini o'rganishga qisqartirildi va shuning uchun uzoq vaqt davomida moslashish tushunchasi moslashish tushunchasi bilan bog'liq edi. Keyinchalik, bu muammo nafaqat insonning biologik organizm sifatida, balki ajralmas shaxs sifatida moslashishini o'rganish nuqtai nazaridan ishlab chiqila boshlandi, moslashishni oddiy moslashish sifatida tushunish etarli bo'lmagan bo'lib chiqdi. So'nggi paytlarda ijtimoiy moslashishni o'rganishda asosiy e'tibor shaxsiy samaradorlik, individual salohiyatni ro'yobga chiqarish bilan bog'liq bo'lgan inson sharoitlari sohasiga o'tdi. o'z-o'zini anglash.

A.V. Petrovskiy moslashishni individualizatsiya va integratsiya bilan bir qatorda shaxsiyatni rivojlantirish bosqichi deb hisoblaydi va ushbu atama bilan jamoada amal qilayotgan me'yorlarni faol o'zlashtirish va faoliyatning tegishli shakllari va vositalarini o'zlashtirishni tushunadi. Bu shaxsning ijtimoiy muhit sharoitlariga faol moslashuvining doimiy jarayoni va ushbu jarayon natijasidir. Ushbu tarkibiy qismlarning nisbati shaxsning maqsadlari va qadriyat yo'nalishlariga, ijtimoiy muhitda ularga erishish imkoniyatlariga bog'liq. U moslashish jarayonining ikki turini ajratib ko'rsatdi: ijtimoiy muhitga faol ta'sirning ustunligi bilan tavsiflangan tur; shaxs ehtiyojlari va motivlari tuzilishiga qarab shakllanadigan maqsadlar va qiymat yo'nalishlarini passiv qabul qilish bilan belgilanadigan tur.

A.A. Rean ijtimoiy moslashuvni faol jarayon, shu jumladan atrof-muhit talablariga muvofiq o'zini o'zi o'zgartirishi, o'zini o'zi tuzatishi deb hisoblaydi. Ijtimoiy qadriyatlarni, normalarni, xulq-atvor qoidalarini passiv qabul qilish bo'lishi mumkin emas. Moslashuv jarayonining turlari uning yo'nalishiga bog'liq. Variantlardan biri tashqi muhitga faol ta'sir qilish, uning rivojlanishi va o'ziga moslashishi bilan, ikkinchisi - shaxsning o'zgarishi, o'zining ijtimoiy munosabatlarini tuzatish bilan bog'liq.

V. Searl va S. Uord moslashuvning ikki jihatini ajratib ko'rsatadilar: psixologik moslashuv va sotsial-madaniy moslashuv. Psixologik moslashish deganda shaxsning ijtimoiy muhitga kirishining psixologik oqibatlarini, jumladan, shaxsiy va etnik identifikatsiyani aniq anglash, yaxshi ruhiy salomatlik va shaxsiy qoniqlash hissga erishishning umumiy qobiliyati kiradi. Ijtimoiy-madaniy moslashuv - bu yangi madaniy muhitda, ayniqsa oilaviy hayot, mehnat, o'qish sohalarida kundalik muammolarni engish qobiliyatidir [3-manbaga ko'ra].

Shaxsning ijtimoiy moslashuvining ijtimoiy-psixologik xususiyatlarini o'rganish olimlarga bir qator asosiy qoidalarni belgilashga imkon berdi: ijtimoiy moslashuv insonni o'zgargan ijtimoiy sharoitga kirish yo'llari va

usullarini ijtimoiy o'zgartirdi, shuning uchun u hayvonot dunyosidagi adaptiv mexanizmlardan sifat jihatidan farq qiladi; shaxsning ijtimoiy moslashuvi - bu o'z faoliyatida bir qator bosqichlarni bosib o'tadigan, joylashish ketma-ketligi o'ziga xos ijtimoiy sharoitlarga bog'liq bo'lgan dinamik hodisadir; ijtimoiy hayotda shaxsning moslashuvi muloqotni tartibga solishda optimallashtirish omili, inson faoliyati samaradorligining sharti va sharti vazifasini bajaradi; o'z tuzilishi bo'yicha ijtimoiy moslashuv ikki o'zaro bog'liq tarkibiy qismdan iborat: adaptiv vaziyat va adaptiv ehtiyoj.

Ijtimoiy moslashuv - bu shaxs va jamiyatning o'zaro ta'siri. Ijtimoiy moslashish jarayoni - bu nafaqat shaxsning atrof-muhitga moslashishi, balki teng huquqli tomonlarning o'zaro ta'siri.

## **XULOSA**

Xulosa qilib aytishimiz mumkinki, maktab o'quvchilarining moslashuviga turli omillar ta'sir etadi, bular oiladagi o'zaro muhit, farzand tarbiyasida duch keladigan kamchiliklar, tengdoshlarning ta'siri, shaxs xususiyatlari, individual xususiyatlar, pedagoglarning ta'siri, o'quv motivlari, temperament tiplari ta'sir etishini aytishimiz mumkin.

O'quvchilarning moslashish jarayonining ijtimoiy muxitga faol ta'sirini ko'rinishi va muhitdagi maqsad va qadriyatlarni kelishuvchanlik bilan, passiv qabul qilishdagi ko'rinishi holatida aks etadi. Ijtimoiy moslashuv o'quvchilarni ijtimoiylashuvining asosiy ijtimoiy-psixologik omillaridan biridir. Ijtimoiy moslashuvning samaradorligi ko'p jihatdan maktab o'quvchilarining o'zini va o'zining ijtimoiy aloqalarini qanchalik o'xshash (adekvat) anglashiga bog'liq. Ko'pincha o'quvchilar o'zi to'g'risidagi ijtimoiy tasavvurning noto'g'riligi yoki yetarlicha emasligi ijtimoiy moslashuvining buzilishiga olib keladi, bu holat maktab muhitidagi moslashmagan o'quvchi shaxsining eng ayanchli ko'rinishi bo'lib, u autizm, deb yuritiladi. Autizm individning atrof-dagilar bilan muloqot qilishdan qochib, o'zining ichki kechinmalari dunyosiga g'arq bo'lishi holatiga olib keladigan psixik kasallik. Agar shunday holatdagi formalar o'quvchilarda yuzaga chiqsa (dastlabki simptomlari paydo bo'lsa) ularga nisbatan autotrening, sotsiotrening, ohirgi navbatda psixoterapevtik uslublarga tayaniladi va korreksion ishlar amlaga oshiriladi. Agarda o'quvchida ijtimoiylashishdan og'ishish holatlari diagnostika qilinsa, o'z navbatida keltirilgan uslublar orqali darhol bartaraf etish lozim.

## **ADABIYOTLAR**

- [1]. Bolaning maktabga moslashuvi / S. Maksimenkoning buyrug'i, K. Maksimenko. - K.: Mikros- SVS, 2003.- 111-yillar.
- [2]. Bojovich L. I. Shaxsni shakllantirish muammosi /L. I. Bojovich; ed. D. Feldshteyn. - M.: Mezunar. ped. akademiya, 1995.- 212 b. - (Tanlangan psixologik ishlar).
- [3]. Vlasko T. 5-sinf olimlarining yangi Umov Navchannyaga moslashuvini davom ettirish dasturi / T. Vlasko. // Psixolog. - №41 (185) - 2005.- S.17-18.
- [4]. Dzyubko L. V. Olimlarning yoshlikdan yoshlik davriga o'tishdagi psixologik muammolari.// Zamonaviy psixologiya muammolari. - 2010.
- [5]. G'oziyev E.G'. Umumiy psixologiya. 1-2-kitob. T.: 2002 y.
- [6]. G'oziyev E. G'. O'quvchilarning o'quv faoliyatini boshqarish. - Toshkent: O'qituvchi, 1988. - 104 b.
- [7]. Haydarov F.I., Xalilova N.I., Umumiy psixologiya. - T.: 2010-yil. 247 bet

[8].M.G. Davletshin, S.Tuychiyeva va boshqalar. Yosh davrlari va pedagogik psixologiya- T.; Toshkent.: 2001-yil 274 bet

[9]. E.G'.G'oziyev. Yosh davrlari psixologiyasi. - T.; O'qituvchi

[10]. N.G'.Kamilova. Xulqi og'ishgan bolalar psixologiyasi.- T.: 2014 196 bet

[11]. G'oziyev E. Umumiy psixologiya. Toshkent, 2010. 365 bet

[12]. Melikuzievna, T. S. Use of Professional Terminology in the Educational Process. International Journal on Integrated Education, 3(12), 311-315.

[13]. Melikuzievna, T. S., & Alidzhanovna, N. A. Innovative Methods of Interaction of Participants of the Educational Process. JournalNX, 546-551.